

Enkele korte mededelingen over de vangst van houtsnippen (*Scolopax rusticola*) in de 18e en 19e eeuw

door

Dr C. L. DEELDER
(met 1 tekstfiguur)

Zoals men zal weten, begon er in de 18e eeuw een trek van vele personen vanuit de stad naar buiten. Op talrijke punten verzezen buitenplaatsen, waar de eigenaars gingen wonen of hun vacaties gingen doorbrengen. Op de bijbehorende landgoederen werd in de herfst vaak de jacht intensief beoefend, alsmede de vangst op vogels welke in die tijd op doortrek waren. Talrijk waren de zogenaamde vinkenbanen waar de vinken gevangen werden. Lijstervangst werd uitgeoefend met strikken en ook de trekkende houtsnippen (*Scolopax rusticola*) werden niet met rust gelaten.

Sommige der vroegere bewoners hadden de gewoonte om de vogelvangsten en jachtresultaten te noteren in dagboeken. Door de welwillendheid van de heren Jhr Mr J. F. TH. VAN VALKENBURG en Mr C. VAN LENNEP, die ik hiervoor hartelijk dank zeg, kreeg ik inzage in enkele van deze boeken, waarin verscheidene interessante gegevens genoteerd stonden. Deze gegevens betreffen de vangsten op de landgoederen „Veen en Duin” en „Wildhoef” in de 18e eeuw en „Huis te Manpadt” in de 18e en 19e eeuw.

„Veen en Duin” lag in Bloemendaal, ongeveer op de plaats van het tegenwoordige station der spoorwegen; „Wildhoef” lag hier vlak bij. Dit landgoed bestaat wel is waar nog steeds, doch was vroeger veel groter. Hetzelfde kan gezegd worden van het „Huis te Manpadt” te Heemstede, aan de weg naar Leiden.

Wanneer we nu de verschillende mededelingen over de houtsnippenvangst bestuderen, dan krijgen we de indruk, dat in de 18e eeuw drie verschillende soorten van netten hiervoor gebruikt werden, namelijk: vluuwen, warnetten en vliegnetten. Hier volgen enkele citaten, die daarop duiden:

„8 Nov. 1749: De vliegnetjes op de plaats*) afgenomen; blijvende de vluuw, vliegnetten in 't Dom. bosch, warvlouw, lijsterboogen in 't Dom. bosch en Doornekrocht, alsmede in 't nieuwe Elzeboschje, en de knippen aldaar noch eenige tijd staan.”

„1 Oct. 1750: 's morgens in het warnet aan de weg een Patrijs, en namiddags in het vliegnetje aan de IJpenlaan een Spegt gevangen; de vluuwstengelen opgerecht, en 's avonds voor het eerst gevluuwd.”

„19 Oct. 1750: een Snip in 't warnet aan de weg gevangen; het warnet achter de vluuw verzet, en een ander warnet in 't bosch bij 't tuinmanshuis geplaatst. 's avonds een Snip in 't warnet heeden morgen gestelt; 4 Sperwers op de plaats en twee in 't Dom. bosch in vliegnetjes gevangen.”

„6 Oct. 1751: 's morgens twee Snippen, in elke vluuw een gevangen, en aan de kleine vluuw noch twee gezien; noch eenige vliegnetten in 't Dom. bosch gesteld en het warnet aldaar verplaatst.”

„12 Oct. 1751: 's morgens in de kleine vluuw en 't warnet aan de weg twee Snippen gevangen, alsmede een in een vliegnet in 't Dom. bosch.”

*) Bedoeld is de buitenplaats.

„26 Sept. 1757 : 's avonds voor de eerste maal gevluwt door LEEMAN met de kleine vluw op zijn oude plaats en door Gerrit WITSENBURG met de groote vluw op de oude vluwplaats aan het eind van 't Bosch : ook een warnet en twee vliegnetten in een boschje over de vinkenbaan in 't duin gesteld.”

In deze citaten is dus telkens sprake van drie verschillende netten. Dit blijkt ten overvloede ook uit verscheidene mededelingen, waarin opgesomd wordt wat er in een herfstseizoen totaal gevangen is, als bijv. in 1757 :

groote en kleine vluw	7	Snippen.
vliegnetten	30	„
warnetten	5	„

Vlouwen. Over de samenstelling van deze netten zijn vrijwel geen aantekeningen voorhanden. Echter werd er tot voor kort nog in Nederland gevluwd, zoals in Gaasterland (cf. TWERDA, 1948), waar we onze kennis kunnen verrijken.

De vluw was een rechthoekig net, met een lengte tot 25—30 m en een breedte tot 10—11 m. SWAEN (1948) geeft voor de 17e eeuw een lengte op van 7⁵—11 m. Het werd verticaal opgehangen tussen twee palen of stengen van pl.m. 13 m lengte. Degene, die het net bediende, stond naast een der stengen, de zgn. voorsteng. De andere heette dan achtersteng. In zijn hand hield de vanger een tweetal lijnen welke via een dubbel katrol aan de voet van de voorsteng langs deze omhoog liepen om ook aan de top over een dubbel katrol te gaan. Een der lijnen was nu hier bevestigd aan een punt van de vluw ; de andere lijn liep hoog door de lucht naar de top van de andere steng, alwaar een enkel katrol bevestigd was, waardoor de lijn geschoven was. Deze lijn was ook hier aan een punt van de vluw bevestigd.

Doordat nu de betreffende punten van het net bezwaard waren met bijv. een zak met stenen, is het te begrijpen, dat het net onmiddellijk viel, als de vanger de lijnen los zou laten.

Het net was met de onder- en bovensim aan de aarde verbonden door middel van enkele lijnen, waardoor heen en weer waaien met de wind zoveel mogelijk voorkomen werd. De maaswijdte was in het midden pl.m. 14 cm, gemeten bij gestrekte maas, en aan de kanten kleiner, tot ongeveer 6 cm. Het gevolg was, dat het net in het midden veel ruimte had. Vloog nu een houtsnip tegen het net, dan nam deze het net ter plaatse door zijn snelheid mee. De wachter liet dan de lijnen los, waardoor de vluw viel en de vogel gevangen was.

Het vlouwen gebeurde 's ochtends en 's avonds, voor het opkomen en na het ondergaan van de zon. Dit waren de tijden dat de houtsnippen door de bossen vlogen om hier de trek tijdelijk te eindigen of te hervatten. Mevr. STERCK-PROOT (1939) deelt mede, dat men ook des nachts wel ging vlouwen, doordat men dan de dieren met brandende flambouwen opjoeg. Deze mededeling komt mij erg onwaarschijnlijk voor. In de eerste plaats zijn de houtsnippen nachtelijke trekkers en zullen er dus bij deze fakkeltochten wel weinig

dieren opgejaagd worden. Bovendien kan ik hiervan niet de minste aanduiding in de dagboeken vinden; er wordt in verband met het vluwen alleen van 's ochtends en 's avonds gesproken, doch nooit van 's nachts. En mijn laatste bezwaar is, dat het wel zeer moeilijk, zo niet onmogelijk moet zijn, om des nachts door een bos te lopen, immers men moet overdag al duchtig uitkijken om zijn weg te kiezen.

Enkele citaten, welke op het vluwen betrekking hebben, volgen nu hier:

„2 Sept. 1749: en 's morgens en 's avonds voor het eerst gevluwt.”

„19 Oct. 1750: 's morgens niet konnen vluwen om de wind.”

„29 Sept. 1751: Op Informatie, dat bij den Hr. HERMANZ een Snip gezien is, de vluwstengels opgeregt.”

„1 Oct. 1751: 's avonds voor het eerst gevluwt.”

„11 Nov. 1751: 's ochtends niet konnen wachten en 's avonds alleen aan de kleine vluw.”

„21 Oct. 1756: de achtersteng van de vluw van Hendrik verzet.”

„15 Nov. 1757: twee patrijzen in de groote vluw gevangen 's avonds in één laat.”

„29 Sept. 1758: en 's avonds na vluwtijd.....”

„6 Oct. 1759: en 's ochtends voor vluwtijd.....”

„29 Oct. 1759: 's avonds alle aan de vluw bij Gerrit geadsisteerd, en daaronder Oom GRASWINKEL heden buiten gearriveerd, en 't genoeg gehad een Snip te vangen en noch een te zien.”

„30 Oct. 1759: 's morgens in de groote vluw twee Snippen in één laat.”

Warnetten. Hiervan vinden we in de oude dagboeken geen bijzonderheden omtrent constructie en afmetingen. Uit de naam kunnen we echter opmaken, dat dit netten zijn, waar de vogels in verward raken. Dit kan alleen maar, wanneer de netten speciaal geconstrueerd zijn. Het net bestaat dan uit drie lagen: het binnenste gedeelte is het eigenlijke net voor de vangst, dit gedeelte heeft de nauwste mazen, die het passeren van de vogel niet toelaten. Aan beide kanten bevindt zich nog een net met zeer ruime mazen, waardoor een snip makkelijk kan passeren. Vliegt nu een houtsnip tegen het warnet, dan gebeurt het volgende: het dier neemt door zijn vaart een deel van het middelste net mede dwars door een maas van het achterste net. Het middelste net, dat uiteraard ruim opgehangen is, vormt nu een soort uitstulping rondom de vogel, waaruit deze zich niet meer kan bevrijden. In de 17e eeuw bestonden ook reeds warnetten. Tenminste SWAEN (1948) vermeldt het bestaan van „vluwen met ruiten”.

Het is duidelijk, dat dergelijke netten geschikt zijn voor de vangst van vogels welke van beide kanten komen aanvliegen. Is men er zeker van, dat de te vangen vogels altijd van één kant komen, dan kan natuurlijk het voorste netgedeelte komen te vervallen. Naar ik meen worden dergelijke warnetten nog steeds in de Zuid-Europese landen voor de vogelvangst gebruikt.

Het voordeel van een warnet was, dat men er niet bij behoefde te blijven staan, zoals bij een vluw, en dat het net vangklaar bleef ook al was er een vogel gevangen. Ik veronderstel, dat een nadeel

gevormd werd door de vrij grote zichtbaarheid van het net, veroorzaakt door de drie tegen elkaar aan hangende netwanden.

Vliegnetten. Bovenstaande opmerkingen gelden niet voor vliegnetten. Deze netjes van fijn garen werden op bospaadjes opgehangen op zodanige manier, dat zij direct van hun ophangpunten vielen wanneer een vogel er tegen aanvloog, en zo de vogel omwikkelden. Een dergelijke wijze van ophangen verkrijgt men door b.v. de bovensimmen in een gespleten takje of een ouderwetse wasknijper te klemmen.

Het spreekt vanzelf, dat als het net eenmaal gevallen was, er geen vogel meer mee gevangen kon worden. Dit bezwaar kan men natuurlijk ondervangen door op de bospaadjes, waar de houtsnippen bij voorkeur vliegen, meerdere netjes achter elkaar te hangen. Een en ander wordt door volgende aanhalingen duidelijk gemaakt :

- „23 Oct. 1749 : Noch twee vliegnetjes op de lindelaan gezet.”
 „1 Nov. 1749 : namiddags door de neefjes CROMMELIN een Snip opgestooten in de Z.O. laan, die dezelfde laan, waarin al de netjes afgewaaait doorvloog, en gevangen wierdt in het netje aan het rond in de N.W. laan.”
 „9 Oct. 1758 : vliegende Storm..... de meeste vliegnetten 's morgens vastgezet, en 's avonds wederom op de vangst.”
 „23 Oct. 1758 : een uil op de Langelaan over 't Haverland in een vliegnet gevangen, dat niet gevallen was, maar waarin de vogel met een zijner klauwen was vastgeraakt.”
 „26 Oct. 1758 : een Snip op de lange graslaan schijnt gevlogen te zijn geweest in het tweede vliegnetje van huis af, dat maar aan een kant was gevallen en waarin verse Snippen veeren waren.”
 „6 Oct. 1759 : het Westelijkste netje afgevlogen gevonden, met verscheide Snippen veeren.”
 „20 Oct. 1759 : en Snippen veeren gevonden in een ter aarde leggend netje.”
 „13 Sept. 1760 : vermits de Noord Oostelijke winden 4 vliegnetten in het berglaantje doen stellen.”
 „2 Nov. 1760 : een Snip opgestoten, die gevangen zou geweest zijn, zo een netje door de Storm van voorl. nacht niet was afgevallen.”

Wat betreft het aantal netten kunnen we het volgende opmerken : het aantal vlouwen werd natuurlijk bepaald door het beschikbare personeel, dat hiermede moest vangen. Op de buitenplaatsen „Veen en Duin” en „Wildhoef” waren er twee, een grote en een kleine. Over het aantal warnetten en vliegnetten geven de volgende citaten ons een indruk :

- „24 Sept. 1759 : Op Veen en Duin 44 vliegnetjes gezet. Op Wildhoef twee warnetten gezet.”
 „20 Sept. 1760 : vijf warnetten op en aan Wildhoef gesteld. Op Wildhoef hangen 74 vliegnetten.”
 „29 Sept. 1760 : op Veen en Duin 40 vliegnetjes gehangen.”
 „? 1761 : Op de Doornekrocht 20 vliegnetten geplaatst.....”
 „14 Sept. 1761 : de meeste vliegnetten op Veen en Duin gezet, ten getale van 42.”
 „18 Sept. 1761 : op Wildhoef 42 netten gehangen & op de vangst gesteld.”

Het zal duidelijk zijn, dat het aantal netten zeer afhankelijk was van de ijver en bereidheid der verschillende landgoedbezitters om houtsnippen te vangen. Hierdoor is natuurlijk het aantal gevangen

dieren ook sterk beïnvloed. Aangezien van het aantal netten geen aantekening werd gehouden, zou het onjuist zijn om uit de vangsten bepaalde conclusies te willen trekken, bijv. over een eventuele relatie tussen treksterkte en weersgesteldheid, temeer daar de gevangen aantallen voor dit doel ook te klein zijn.

Bovendien kunnen wij in dit verband nog iets opmerken. Bepaalde weersinvloeden oefenden wel een grote invloed op de vang-kansen uit. Sterke wind bijvoorbeeld wierp vliegnetjes af. Trouwens de netten werden in het algemeen door wind in beweging gebracht, waardoor zij eerder zichtbaar werden en dus eerder gemeden wer-

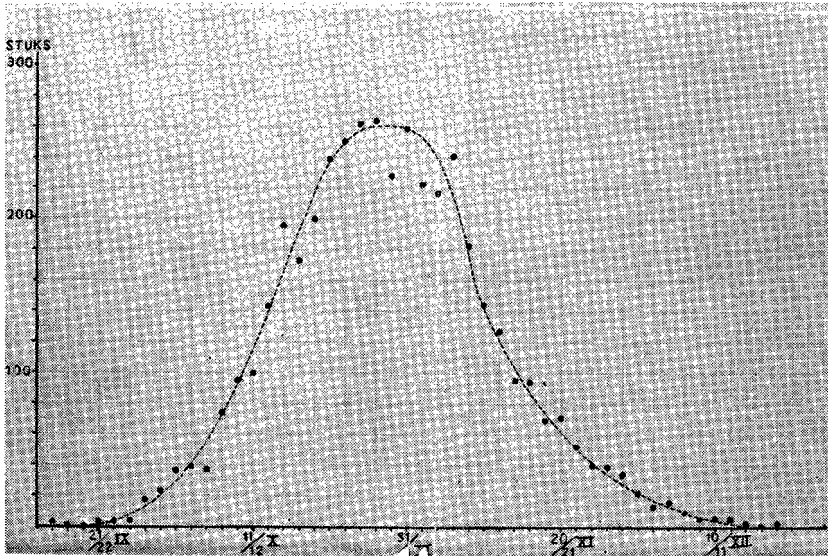

Fig. 1. Voor verklaring, zie Tabel 1.

TABEL 1.

Het aantal gevangen houtsnippen per 2 dagen, welke gevangen zijn op de landgoederen „Veen en Duin” en „Wildhoef” (1750—1773) en „Huis te Manpaddt” (1767—1858). Zie ook fig. 1.

datum	aantal	datum	aantal	datum	aantal	datum	aantal
15/16 IX	1	9/10	95	2/3	222	26/27	39
17/18	0	11/12	100	4/5	217	28/29	34
19/20	0	13/14	143	6/7	241	30 XI/1 XII	22
21/22	3	15/16	196	8/9	182	2/3	13
23/24	3	17/18	173	10/11	144	4/5	16
25/26	3	19/20	200	12/13	127	6/7	9
27/28	17	21/22	239	14/15	95	8/9	5
29/30	23	23/24	251	16/17	94	10/11	5
1/2 X	36	25/26	262	18/19	69	12/13	5
3/4	39	27/28	264	20/21	71	14/15	2
5/6	37	29/30	228	22/23	52	16/17	0
7/8	74	31 X/1 XI	259	24/25	40	18/19	2

den door de houtsnippen. Hierdoor zullen, ook bij gelijk aantal netten, de vangkansen van dag tot dag verschillend zijn geweest. Hielden we hiermee geen rekening, dan zouden we relatief grote fouten maken.

Wel kunnen we iets gewaar worden omtrent het tijdstip van de trek. Wanneer we alle vangsten op datum rangschikken en optellen (tabel 1, fig. 1), dan zien we, dat gemiddeld de trek eind September begint, om daarna snel sterker te worden tot eind October, waar een hoogtepunt bereikt wordt. Hierna neemt de trek af, om in December te eindigen.

De vroegste vangst was op 16 Sept. 1836 op Manpadt. Andere vroege data zijn nog: 22 Sept 1759, 1778 en 1811, en 23 Sept. 1742, 1797 en 1801. De laatst vermelde data zijn: 19 Dec. 1831 en 1832; 15 Dec. 1824 en 1828, en 13 Dec. 1826. Deze gegevens zijn in goede overeenstemming met wat reeds over de trek bekend was. (cf. EYKMAN, c.s., 1937.).

TABEL 2.

Jaarlijkse vangst van houtsnippen (*Scolopax rusticola*) op „Veen en Duin” en „Wildhoef”.

jaar	aantal	jaar	aantal	jaar	aantal	jaar	aantal
1749	26	1755	48	1761	42	1767	68
1750	44	1756	31	1762	60	1768	74
1751	48	1757	42	1763	40	1769	44
1752	70	1758	24	1764	58	1770	57
1753	23	1759	61	1765	128	1771	78
1754	11	1760	43	1766	64	1772	44
						1773	70

TABEL 3.

Jaarlijkse vangst van houtsnippen (*Scolopax rusticola*) op „Huis te Manpadt”.

jaar	aantal	jaar	aantal	jaar	aantal	jaar	aantal
1767	17	1790	13	1813	?	1836	46
1768	7	1791	16	1814	50	1837	50
1769	2	1792	15	1815	36	1838	38
1770	13	1793	20	1816	58	1839	29
1771	23	1794	19	1817	55	1840	49
1772	22	1795	24	1818	41	1841	34
1773	31	1796	33	1819	46	1842	52
1774	23	1797	34	1820	40	1843	33
1775	32	1798	33	1821	34	1844	35
1776	18	1799	34	1822	61	1845	22
1777	28	1800	33	1823	51	1846	15
1778	41	1801	22	1824	82	1847	33
1779	28	1802	26	1825	66	1848	35
1780	28	1803	27	1826	28	1849	36
1781	21	1804	27	1827	45	1850	35
1782	20	1805	19	1828	55	1851	59
1783	19	1806	28	1829	95	1852	46
1784	25	1807	38	1830	86	1853	15
1785	34	1808	14	1831	70	1854	?
1786	23	1809	12	1832	54	1855	?
1787	24	1810	38	1833	57	1856	?
1788	18	1811	21	1834	63	1857	13
1789	21	1812	30	1835	21	1858	12

Behalve dat we de vangsten op datum rangschikken, kunnen we tot slot deze ook jaar voor jaar weergeven. Dit is in tabel 2 en 3 gebeurd. Nemen we in overweging, dat de vangst ook op andere buitenplaatsen beoefend werd, dan moeten we wel aannemen, dat er in totaal van de trekkende houtsnippen een behoorlijke tol geëist werd.

Literatuur.

- EYKMAN, C. c.s., 1937 : De Nederlandsche Vogels. Wageningen.
 STERCK-PROOT, MEVR. J. M., 1939 : Geschiedenis van Aerdenhout. Haarlem.
 SWAEN, A. E. H., 1948 : Jachtbedrijf. Leiden.
 TWERDA, H., 1948 : Gaesterlan. Assen.

Voorkomen van *Nycticorax caledonicus* subsp. in W.-Java

door

A. HOOGERWERF

(met Plaat 1)

(With summary : On the occurrence of *Nycticorax caledonicus* subsp.
on West-Java)

Onder de vele merkwaardigheden, in den loop der jaren waargenomen op het natuurmonument-eiland Pulo-Dua behoort het voorkomen van de rode nachtreiger, *Nycticorax caledonicus* subsp. Zoals aan kenners van de avifauna van Java bekend is, werd deze reiger een aantal jaren geleden voor het eerst in Oost-Java waargenomen (Tropische Natuur, 24, 1935, p. 92/94) en door schrijver bij het nest gefotografeerd. In 1940 werd deze vogel ook in West-Java opgemerkt (zie Plaat 1, fig. 1). Vastgesteld kon toen worden, dat een exemplaar van deze soort was gepaard met *Nycticorax n. nycticorax* (Linn.), doordat verschillende malen aflossingen op het nest werden waargenomen. Zowel op 25 Februari als op 24 Maart 1940 werd een legsel van deze combinatie aangetroffen, dat echter helaas in beide gevallen ten gevolge van storm en het optreden van varanen verloren ging, nadat de eieren door mij waren geme-ten en beschreven. Uit die metingen bleek, dat de grootte der schalen belangrijk afweek van die van de gewone kwak. Die van het eerste legsel hadden een gemiddelde grootte van 57×38 mm en die van het tweede legsel 55×38.2 mm, terwijl de grootste van 26 eieren van de gewone *Nycticorax* een lengte haalden van 51 mm (1 ex.) en 50 mm (2 exx.) (zie Plaat 1, fig. 2). Op 24 Maart 1940 maakte ik onder meer de volgende aantekeningen bij het nest :

„Ik ben 's middags om circa half vijf op de loer gaan liggen bij het rode nachtreiger-nest. Om tien minuten over half vijf lag ik onder de struiken en vier minuten later kwam de „rode broeder” bij-, en spoedig op het nest! Nadat hij ongeveer een uur op het nest had gezeten, fladderde een gewone nachtreiger vlak langs